

Els elements de la festa

Les figures de la festa

Els mites de gegants i bèsties fantàstiques són comuns a totes les cultures. Les civilitzacions antigues van farcir la imaginació d'éssers fantàstics als quals atribuïen tot allò d'inexplicable que els envoltava. El seu univers estava poblat de follets, de fades, de déus, de gegants i dels personatges més diversos, amb els quals calia estar-hi a bones per garantir que continués la comunitat.

La tradició oral i la manca d'imatges van alimentar la fantasia popular. En una societat analfabeta en què les imatges estaven limitades a les decoracions dels edificis, la perícia oral del narrador i la imaginació de l'oient exageraven els fets i els convertien en mites o llegendes. La necessitat de plasmar aquestes contalles va fer reproduir figures que les representessin de forma teatral.

Avui, la supervivència d'aquestes figures està lligada al fet que han esdevingut símbols de la comunitat per factors complementaris: la festa com a forma d'expressió col·lectiva i la necessitat de refermar la identitat del poble o col·lectiu. I és que, inicialment precristianes, han anat canviant de significat al llarg de la història. Les imatges de la festa, tant les religioses com les relacionades amb el passat o la llegenda, han esdevingut i esdevenen un referent de la col·lectivitat local.

La imatgeria festiva comprèn totes aquelles grans figures que participen en la festa, tant les zoomòrfiques, que representen animals i són conegudes amb el nom genèric de bestiar, com les antropomòrfiques, que representen figures humanes, gegants i capgrossos.

Els gegants

La figura del gegant és la magnificació d'un personatge, viu en l'inconscient col·lectiu i de dimensions exagerades per destacar-ne el significat. Gegants com Atlas, Gargantua, Goliat o Samsó, provinents de la mitologia o de la religió, han estat un tema constant en la literatura, la pintura i l'escultura.

El primer gegant documentat a Europa el trobem l'any 1424, en el *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, on consta: «Lo rey David ab lo giguant». En les processons de Corpus, instituïdes al segle XIV, podem suposar perfectament que aquest gegant establia un joc teatral, simulant el combat entre el rei David i el gegant Goliat de l'Antic Testament.

Aquests antecedents no són exclusivament catalans, ja que, durant el segle XV, apareixen gegants i bestiar a tot Europa. Relacionats amb les processons de Corpus, trobem documents de Goliat, de Samsó i de Sant Cristòfol comuns a tot el continent.

Al segle XVI els gegants van anar perdent el sentit religiós. A mitjans del segle XVI els gegants van abandonar la personalitat bíblica per assumir-ne una altra de popular: el primer gegant conegut amb un nom propi és el moro Ferragut, que va participar l'any 1601 en la processó de Vilafranca del Penedès en ocasió de la canonització de Sant Raimon de Penyafort.

Ara bé, durant el segle XVIII tant els gegants com el bestiar (que explicarem a continuació) van rebre prohibicions de tota mena. Les repressions del Decret de Nova Planta de Felip V el 1716 van afectar seriosament les manifestacions populars. Instigada per l'Església, la més contundent va ser la Reial cèdula de Carles III, de 1780, que va significar la desaparició de moltes figures festives, especialment animals.

Els nous corrents de pensament del segle XIX van fer que molts pobles, barris i parròquies adquirissin gegants amb un sentit de representació de la comunitat.

Al segle XX, les figures festives participen en la política catalana. Alternant la significació segons el moment social en què es vivia a principis de segle, els gegants van passar de les mans de les parròquies a les dels barris. No van morir mai de mort natural, però durant la Guerra Civil molts van desaparèixer pels excessos d'un i altre bàndol.

A finals dels anys seixanta va desaparèixer la processó del Corpus. Arran del Concili Vaticà II, el Corpus va deixar de ser una festa pública. Les figures festives de la parròquia s'arraconaren, per bé que la majoria es van mantenir presents en les festes majors.

Amb l'arribada de la democràcia, el carrer es va convertir en espai lúdic. L'any 1982 van coincidir tres fets cabdals per al món geganter. El Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular, la Trobada Internacional a Matadepera i la cerimònia inaugural del Mundial de Futbol van donar als gegants una projecció internacional i molta difusió en els mitjans de comunicació.

Aquestes figures, actualment, amb significat religiós, d'altres procedents del llegendari, de la història o del costumari local, es treuen al carrer amb una funció de tòtem ambulat.

En els darrers anys, el moviment geganter ha experimentat una gran expansió, ja que s'ha estès a barris, escoles i entitats, i ha arribat a superar els 2.000 gegants.

També ha generat un moviment associatiu que es caracteritza per la interrelació dels grups i dels gegants en trobades regulars, de caire nacional o comarcal.

Els nans i els capgrossos

Són les figures menys estudiades, i sovint han estat infravalorades malgrat les seves possibilitats teatrals. Al llarg del temps, els nans i els capgrossos han estat sotmesos a modes i iniciatives singulars. Sempre han estat els més propers als humans i, en algunes ocasions, per una comercialització feta a la moda, han representat personatges populars del cinema. Actualment, en algunes poblacions com Alella, Terrassa o Santa Coloma de Gramenet, serveixen per homenatjar personatges locals.

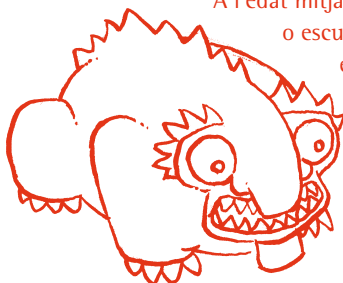
És possible que els capgrossos es coneguessin antigament amb el nom de carasses. La primera documentació que parla de capgrossos data del segle XVIII, però podem suposar que ja n'hi havia molt abans. L'any 1464, per l'entrada del rei Pere IV a Barcelona, s'esmenten «hòmens vestits de juyeus, ab carasses de cabrit».

Els nans són caps dins dels quals va embotit el portador, limitat de moviments i mirant per un forat ubicat al front o al barret, cosa que dona a la figura un aspecte estrafet. Els capgrossos, en canvi, són testes molt grosses, posades damunt les espatlles del portador, el qual mira per la boca. Aquest sistema li deixa llibertat de moviments i, per tant, afavoreix la teatralitat del personatge.

No hi ha cap cens de nans i capgrossos com el dels gegants i el bestiar, però es pot calcular que n'hi deu haver al voltant de 10.000.

El bestiar festiu

A l'edat mitjana, les bèsties complien una funció simbòlica i didàctica. Els animals representats en pintures o escultures de les esglésies, així com els textos dels bestiaris medievals, servien per il·lustrar les ensenyances de l'època. Els elements del bestiar eren considerats i, alhora, tractats de naturisme i manuals de comportament.

Bestiar solemne

Les dues figures més solemnes del bestiar festiu són el lleó i l'àliga. Mantenen la primacia simbòlica, ja reflectida en els bestiaris medievals, i recurrent en les decoracions arquitectòniques i en l'heràldica.

En els bestiars medievals es descriu el lleó com el rei dels animals terrestres: «La pus nobla bèstia que sia; e és dit senyor de les altres bèsties». La figura del lleó va desaparèixer a finals del segle passat i va ser recuperada a Barcelona i Tarragona l'any 1993. També existeix un lleó a Caldes de Montbui, però està relacionat amb la figura que decora la font del mateix nom que hi ha a la plaça de la població.

L'àliga ha perviscut fins avui revestida amb una aurèola de noblesa. És l'única figura festiva que depenia del consistori i que tenia un lloc de privilegi en seguicis i processons. És descrita als bestiari medievals com «un gentil ocell qui és dit senyor de tots los altres alçells». D'aquesta figura, en sobresurt el seu ball solemne i protocol·lari. En són bons exemples els balls de Berga o de Solsona. L'àliga més antiga que es conserva és la de la Bisbal de l'Empordà, feta de couro i fusta, i amb una inscripció a l'interior amb la data de 1772.

Bestiari quotidià

Per tradició s'ha dit que el bou i la mulassa provenen de l'antic entremès del Naixement. També hi ha la teoria que el bou i la mula poden derivar de festes profanes, i que es van incorporar a la festa de Corpus amb un significat convenientment cristianitzat.

La mulassa, mula guita o mula fera era un entremès molt popular pel joc amb el públic. La figura més habitual és una mula de grans dimensions, com la de Valls. L'estil més arcaic és el de la guita de Berga, amb el coll de girafa, documentada també a Barcelona al segle XVIII i anomenada tarasca pels cronistes castellans de l'època. La Mulassa de Solsona porta pirotècnia i és l'única de Catalunya que va cavalcada per un ninot amb indumentària del segle XVII.

El bou és de tots els elements de bestiari festiu el que ha gaudit de menys acceptació popular. És la reproducció d'un bou de grans dimensions i va desaparèixer de les processons al segle passat. Només a Solsona se'n conserva un d'antic. Darrerament, però, s'ha recuperat en un seguit de poblacions, com Barcelona i Tarragona, o se n'han creat de nous, com al Vendrell i Figueres.

Originàriament els cavallets formaven part d'un espectacle molt complex. A Barcelona, al segle XV, els cavallets eren integrants de l'entremès de Sant Sebastià, en el qual participaven almenys vuitanta persones. Avui en dansen de dos tipus: uns són un conjunt homogeni que simula un escamot de cavalleria, com passa a Manresa i Vilafranca del Penedès, i uns altres, tot dansant, imiten una lluita entre dos bàndols, com a Berga i Tarragona.

Animals fantàstics

Les processons de Corpus van incorporar tots els éssers mitològics i de llegenda que hi havia en l'imaginari popular. Els animals fantàstics eren usats com a exemples moralitzadors. Tenen representacions diverses, però sempre són un compendi de les parts perilloses dels animals més temuts: ales de ratpenat, cua de serp, urpes de lleó, banyes de brau llançant foc...

El drac és l'element més comú i popular que, des de les processons de l'edat mitjana, ha subsistit fins a les festes d'avui.

La víbria és un drac femení amb pits. Derivada del mot *víbora*, va desaparèixer dels seguicis al segle XVIII, possiblement a causa de l'element provocador dels pits. En alguns documents antics la trobem esmentada com a drac. Es va recuperar a principis dels anys noranta a Manresa, Tarragona, Barcelona i al barri del Poble Nou d'aquesta ciutat.

L'empenta actual de les festes populars ha generat l'aparició de noves bèsties fantàstiques, moltes de les quals estan inspirades en la tradició local, com la Fil-loxera de Sant Sadurn d'Anoia. D'altres són nascudes de l'imaginari, com el Camell de Molins de Rei. Fins i tot, n'hi ha de tradicionals que no tenen precedent a la població, com l'Àliga de Torredembarra.

Avui, els banys de foc s'han convertit en un atractiu de les festes de tot el país. Amb la proliferació de grups de diables i bèsties, les festes de foc són presents en tot el calendari festiu. Als anys vuitanta, es van crear actes com el Raval Infernal de Terrassa, l'Aquelarre de Cervera o el Correfoc de Barcelona, que ràpidament trobaren ressò en altres poblacions.

